

ALKOHOLSKATTEN SOM STYRMEDEL

DAVID KARLSSON, SÖREN HOLMBERG
OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Stödet för att höja alkoholskatten i Sverige är betydligt starkare än för att sänka den. I detta kapitel undersöker vi vilka effekter människor tror att en sänkning av skatten på alkohol skulle få och deras förståelse av hur skattens roll som styrmedel påverkar alkoholkonsumtionen i Sverige. Resultaten visar att de flesta har en stark tilltro till att alkoholskatt bidrar till att minska alkoholkonsumtionen i landet, i synnerhet bland ungdomar och missbrukare. Och få tror att en skattesänkning skulle ge positiva effekter för näringsliv och livskvalitet på hemorten. Lite motsägelsefullt finner vi också att mycket få tror att deras *egen* alkoholkonsumtion skulle öka om skatten sänktes. Huvudresultatet är att dessa uppfattningar om hur alkoholskatten fungerar som styrmedel bidrar till att forma människors åsikter om skattesänkningarnas önskvärdhet. De som tror att skatten minskar alkoholkonsumtionen vill inte sänka den.

Internationella studier visar konsekvent att högre alkoholpriser, genom skatteökningar eller direkta prisjusteringar, minskar alkoholkonsumtionen. Priselasticiteten för alkohol, det vill säga efterfrågans känslighet för prisförändringar, indikerar att efterfrågan sjunker när priset ökar (Babor m.fl., 2022; Guindon m.fl., 2022).

I detta kapitel ska vi undersöka hur svenska folket ser på alkoholskatten, hur opinionen om skatten har förändrats över tid och i vilken grad bedömningar av skatternas effekter på alkoholkonsumtion och samhället vägs in när människor tar ställning till om skatteförändringar är önskvärda. Vi kommer att studera i vilken utsträckning alkoholskatten är en ”termostatfråga” där opinionen förändras när skattesatserna justeras, och i om människors egen ekonomiska situation och dryckesvanor bidrar till att förklara deras uppfattningar.¹

Opinionen om alkoholskatten

I Sverige har alkoholskatt varit ett politiskt styrmedel sedan lång tid tillbaka, både med syftet att begränsa konsumtion och att generera skatteintäkter för staten. Den första dokumenterade tullavgiften på importerat brännvin infördes redan år 1591. Under de följande århundradena användes avgifter, skatter och regleringar för att försöka kontrollera alkoholkonsumtionen. På 1900-talet såg Sverige en markant höjning av alkoholskatterna, särskilt efter att motboken avskaffades 1955, då

skatterna höjdes för att motverka en förväntad ökning av konsumtionen. Efter Sveriges inträde i EU 1995 skedde en omvänd utveckling. När restriktionerna för import av alkohol liberaliserades till följd av EU-medlemskapet sänktes skatterna delvis som svar på den ökade privatimporten (Johansson, 2008; Westerlund & Lindahl, 2005; Örnberg, 2009). Under det senaste decenniet har vi åter sett en trend av höjda alkoholskatter.

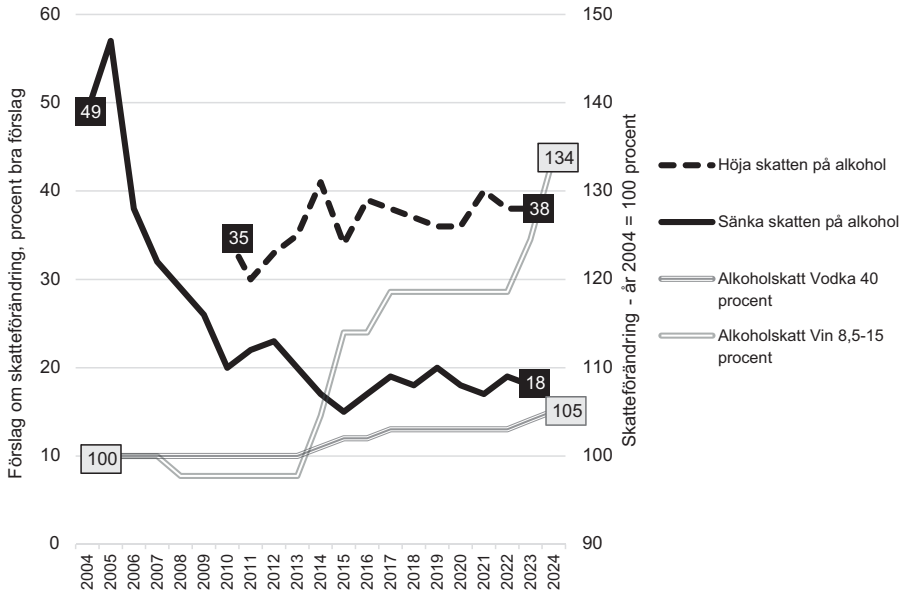
Efter EU-inträdet skedde en opinionssvängning i Sverige, med växande stöd för en mer liberal alkoholpolitik (Leimar m.fl., 2013). År 2005, ett decennium efter EU-inträdet, visade den nationella SOM-undersökningen att en majoritet (57 procent) ansåg att alkoholskatten borde sänkas. Under de följande tio åren skedde sedan en dramatisk förändring av opinionen, där stödet för att sänka skatten minskade till endast 15 procent år 2015. Att år 2005 av okänd anledning hade ovanligt högt stöd för skattesänkning gör att utvecklingen möjligen ser mer dramatiskt ut än den var, men att vinden i alkoholorpinionen vände i en mer restriktiv riktning vid denna tidpunkt bekräftas av en parallell utveckling i synen på Systembolagets monopol. En debatt kring de negativa konsekvenserna av en sänkning av alkoholskatterna i Finland kan också ha bidragit till opinionsomsvängningen (Weibull m.fl., 2017). De senaste åtta åren har opinionen dock varit tämligen stabil och 2023 ansåg 18 procent att det var en god idé att sänka skatten. Från 2010 har vi ställt frågor i SOM-undersökningen om inställningen till att *höja* skatten, och stödet för detta har varierat mellan 30–41 procent, med 38 procent positiva 2023. Det är således idag 20 procentenheter fler som föredrar en skatthöjning jämfört med de som förespråkar en sänkning. Opinionsutvecklingen under 2000-talet redovisas i figur 1.

Frågor som mäter opinionens inställning till att höja eller sänka nivåer på olika områden brukar ibland kallas ”termostatfrågor” (Soroka & Wlezien, 2010), eftersom svaren kan bero på den rådande nivån på det som frågan gäller, till exempel flyktmottagning, straffskalor eller bidragsnivåer. Termostatmodellen bygger på ett antagande om att allmänheten agerar som en reglerande kraft, sökande efter en balans mellan för stora och för små insatser i olika politikområden. Frågan är om det går att tolka opinionsutvecklingen när det gäller alkoholskatten som en termostatfråga som reagerar på den faktiska utvecklingen av skattenivåerna?

Alkoholskatten i Sverige är en punktskatt som varierar för olika sorters alkoholdrycker och alkoholstyrkor. I figur 1 presenteras skatteutvecklingen för vin och vodka. Skatten på vodka var oförändrad under perioden 2004–2013, medan skatten på vin sänktes marginellt. Denna skattemässigt stabila period sammanföll med en tid då opinionen starkt svängde från att stödja skattesänkningar till att föredra höjningar. Efter denna period höjdes också skatten på starksprit i små steg, och år 2024 var skatten 5 procent högre jämfört med 2004. Skatten på vin hade däremot ökat betydligt mer (34 jämfört med 2004). Under perioden 2013–2023 då skatterna höjdes har emellertid opinionen i skattefrågan varit relativt oförändrad. Det finns därmed inga indikationer på att alkoholskatten fungerat som en termostatfråga i

den svenska opinionen under senare år. En reservation är att skatten inte är den enda relevanta faktorn för att bestämma hur priset på alkohol upplevs. Med tanke på köpkraftsutvecklingen för stora samhällsgrupper har alkoholens ekonomiska överkomlighet ökat för många under perioden, trots skattehöjningarna (Müller m.fl., 2023).

Figur 1 *Opinionen om alkoholskatten (procent bra förslag) jämfört med alkoholskattens utveckling, 2004–2024 (procentuell förändring)*

Kommentar: Frågorna löd *Vilken är din uppfattning om följande förslag? – Höja skatten på alkohol* respektive *Sänka skatten på alkohol*. Svartalternativen var *Mycket bra förslag*, *Ganska bra förslag*, *Varken bra eller dåligt förslag*, *Ganska dåligt förslag* samt *Mycket dåligt förslag*. Figuren redovisar andelen mycket/ganska bra förslag. Figuren redovisar också utvecklingen av alkoholskatten där nivån 2004 utgör referenspunkt (=100) och 105 motsvarar en femprocents ökning jämfört med detta år.

Källa: Skatteverket.se; Den nationella SOM-undersökningen 2004–2023.

I SOM-undersökningarna har det varje år även ställts en fråga som berör människors syn på att generellt ”sänka skatterna” i Sverige. Resultaten visar att stödet för generella skattesänkningar var som högst i början av 2000-talet. År 2005 tyckte hela 64 procent att det var ett mycket eller ganska bra förslag att sänka skatterna, men stödet minskade till endast 35 procent år 2013. Därefter ökade stödet för skattesänkningar något, till 43 procent 2023. Trenderna i skatteopinionen generellt under 2000-talet liknar därmed den för alkoholskatten specifikt, men med den

betydande skillnaden att stödet för att sänka skatten på alkohol konsekvent legat 20–30 procentenheter lägre än för generella skattesänkningar.

När frågorna om alkoholskatt och generell skattesänkning ställts i samma formulär i SOM-undersökningen (vid sex tillfällen, senast 2015) visar en korrelationsanalys på ett signifikant positivt samband ($r = +0.34$), vilket innebär att 11 procent av variationen i åsikterna om alkoholskatter kan förklaras av en allmän benägenhet att vilja sänka skatter. Det tycks alltså finnas en underliggande inställning till skattesänkningar som påverkar åsikterna i båda frågorna. Trots detta måste det sägas vara ett förvånansvärt svagt samband, med tanke på att det rör sig om två skattesänkingsfrågor i ett och samma frågebatteri. Detta tyder på att många människor tar hänsyn till helt andra faktorer än deras principiella inställning till skatter när de tar ställning till storleken på alkoholskatten.

Alkoholskattens effekter

Våra tidigare studier har gett oss en god förståelse för vad som påverkar människors åsikter om alkoholpolitiska åtgärder. Till exempel tenderar personer som konsumerar mer alkohol att föredra en mer liberal alkoholpolitik, inklusive i frågor som rör beskattning. Detta kan ses som ett uttryck för egenintresse, eftersom de som dricker mest även påverkas mest av restriktioner och prishöjningar. Ideologiska åsikter spelar också en roll, där personer som står politiskt till vänster ofta har en mer restriktiv hållning i alkoholpolitiken. (Karlsson m.fl., 2020; Weibull m.fl., 2017). Vi har också kunnat observera att människor är mer positiva till politiska styrmedel när de anser att dessa är effektiva (Karlsson m.fl., 2022; 2023; jfr. Storvoll m.fl., 2015).

När det gäller människors föreställningar om hur alkoholskatten fungerar som politiskt styrmedel har vi emellertid hittills inte vetat så mycket. I 2023 års nationella SOM-undersökning har vi därför för första gången ställt en ny fråga som försöker fånga just denna aspekt. Denna nya frågeställning handlar om individernas åsikter angående potentiella effekter på deras egen och olika sociala gruppers alkoholkonsumtion, om det skulle ske en betydande minskning av alkoholskatten. I frågan inkluderades även potentiella konsekvenser för de svarandes hemort. Resultaten från frågan redovisas i tabell 1.

Resultaten visar att människor har en stark tilltro till att höga alkoholskatter fungerar för att minska totalkonsumtionen av alkohol i Sverige. Hela 54 procent tror att genomsnittssvensken skulle dricka mer om skatten sänktes. Ännu fler, 56 procent, tror att ungdomar skulle öka sin konsumtion, och hela 69 procent tror att missbrukare skulle dricka mer om skatten sänktes. Att personer med riskfylld alkoholkonsumtion påverkas mer än andra av prisökningar är väl dokumenterat i forskningen, medan tidigare studier antyder att unga är mindre påverkade av prisförändringar (Babor m.fl., 2022; Trolldal m.fl., 2021).

Tabell 1 Åsikter om konsekvenser av en stor sänkning av alkoholskatten, 2023 (procent, balansmätt, medelvärde 1–7)

	Helt felaktigt							Helt riktigt	S:a	Balans	Medel 1–7
	1	2	3	4	5	6	7				
Att du själv skulle dricka mer alkohol	71	12	5	6	4	1	1	100	-79	1,7	
Att människor på den ort jag bor skulle dricka mer alkohol	19	11	16	19	16	9	10	100	-11	3,7	
Att genomsnittssvensken skulle dricka mer alkohol	9	6	12	19	23	15	16	100	+27	4,5	
Att ungdomar skulle dricka mer alkohol	10	7	10	17	21	17	18	100	+29	4,5	
Att missbrukare skulle dricka mer alkohol	8	6	6	11	15	18	36	100	+49	5,2	
Att låginkomsttagare skulle dricka mer alkohol	10	8	9	19	20	16	18	100	+27	4,5	
Att höginkomsttagare skulle dricka mer alkohol	25	15	13	18	11	8	10	100	-24	3,4	
Att fylleri och våld skulle öka på den ort där jag bor	15	13	12	18	15	12	15	100	+2	4,0	
Att livskvaliteten skulle öka för människor på den ort där jag bor	45	17	13	16	4	2	3	100	-66	2,3	
Att näringslivet skulle gynnas på den ort där jag bor	33	14	12	20	10	6	5	100	-38	3,0	

Kommentar. Frågan löd *Alkoholskatten är ett omdiskuterat sätt att påverka människors alkoholkonsumtion. I vilken grad anser du det vara felaktigt eller riktigt att en stor sänkning av alkoholskatten skulle få följande konsekvenser?* Den sjugradiga svarskalan och de tio föreslagna konsekvenserna presenteras ordagrant i tabellen. Balansmättet avser andelen som svarat skalsteg 5–7 minus andelen som svarat skalsteg 1–3. Antal svarande i samtliga frågor varierade mellan 1 664–1 695.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Många anser därtill att alkoholkonsumenternas ekonomiska situation påverkar priselasticiteten. Hela 54 procent tror att låginkomsttagare skulle dricka mer efter en skattesänkning, medan endast 29 procent tror detsamma för höginkomsttagare.

Relativt få ser några positiva vinster med en större sänkning av alkoholskatten för sin hemort; endast 9 procent tror på ökad livskvalitet och 21 procent på att näringslivet skulle gynnas på orten. Hela 42 procent tror däremot på negativa effekter, det vill säga att fylleri och våld skulle öka på orten.

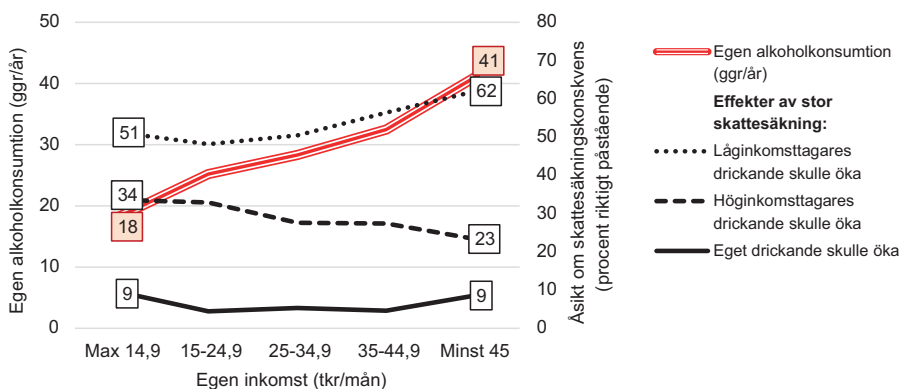
Resultaten avslöjar även ett mönster som vi tidigare observerat: människor ser alkoholproblem som något som främst finns på avstånd och upplever i mindre utsträckning att problemen berör dem själva och deras hemort (Holmberg m.fl.,

2015). Endast 35 procent tror att människor i deras hemort skulle dricka mer efter en skattesänkning. När det gäller den egna konsumtionen tror bara 6 procent att de skulle dricka mer efter en stor skattesänkning, medan hela 88 procent (!) *inte* tror att deras konsumtion skulle förändras. Svenska folket är alltså ganska övertygade om att skattenivån påverkar andras drickande, men mycket få tror att den påverkar deras eget.

Betydelsen av den egna konsumtionen och den egna ekonomin

I teorierna om priselasticitet ingår att konsumenternas egen inkomst avgör hur påverkade de blir av prisförändringar. Och självfallet blir konsekvenserna av skatteförändringar större för de som dricker (och betalar för) mycket alkohol än för de som inte dricker alls. När vi studerar människors uppfattning om hur alkoholskattens priselasticitet fungerar är det därför av intresse att veta vilken ekonomisk situation de befinner sig i och hur mycket de dricker. I figur 2 och 3 illustreras samband mellan dessa faktorer och ett urval av åsikter om skattesänkningens effekter.

Figur 2 Egen alkoholkonsumtion (druckit alkohol ggr/år) och åsikter om skattesänkningseffekter (procent "riktigt påstående"), 2023 efter inkomst

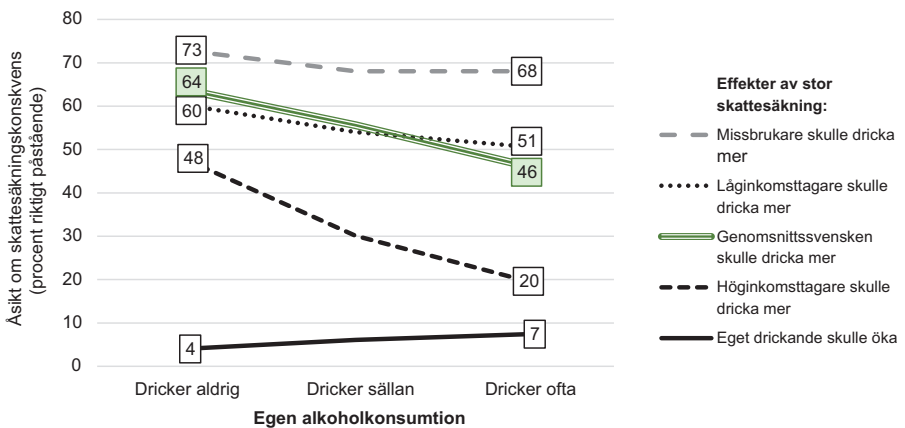
Kommentar: Figuren illustrerar samband mellan de svarandes egen månadsinkomst (x-axeln) och (på primäraxeln till vänster) nivån på den egna alkoholkonsumtionen (mätt som antal gånger per år människor svarar att de druckit det senaste året), och (på sekundäraxeln till höger) andelen som instämmer i att låg-, höginkomsttagare och de själva skulle dricka mer efter en stor skattesänkning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

I figur 2 ser vi hur starkt sambandet är mellan individers drickande och deras inkomstnivå – de med högst inkomst dricker alkohol dubbelt så ofta som de med lägst. I figuren visas också hur åsikter om skattesänkningseffekter förhåller sig

till den egna inkomsten, och här ser vi inget samband mellan inkomstnivå och de svarandes uppfattning om hur de själva skulle påverkas av en skattesänkning. Låg- och höginkomsttagare tror i lika liten grad att de skulle dricka mindre efter en sänkning. Men samtidigt är övertygelsen stark att andras förväntade konsumtionsminskning är avhängig av deras inkomst. De flesta tror att låginkomsttagares konsumtion skulle påverkas mer av en skattesänkning, och höginkomsttagare något mindre. Svarande som själv har hög inkomst är de som tror att inkomstskillnader spelar störst roll.

Figur 3 Åsikter om skattesänkningseffekter, 2023 (procent "riktigt påstående") efter grad av egen alkoholkonsumtion

Kommentar: Figuren illustrerar samband mellan frekvensen på den egna alkoholkonsumtionen och andelen som tycker att påståenden om att missbrukare, genomsnittssvensken, låg-, höginkomsttagare de själva skulle dricka mer efter en stor skattesänkning. Alkoholkonsumtionen bygger på svar om hur ofta svarande under senaste året druckit öl, vin eller sprit: aldrig, sällan (någon gång i månaden eller mer sällan) samt ofta (någon gång i veckan eller oftare)

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

I figur 3 ser vi en signifikant tendens som tyder på att de som ofta dricker alkohol anser att de skulle påverkas mer av sänkt skatt än de som dricker sällan eller aldrig. Generellt sett är det dock de som dricker sällan som tillskriver skattesänkningar de största effekterna på *andras* konsumtion. Bland dem som aldrig dricker alkohol är det 64 procent som tror att genomsnittssvensken skulle dricka mer, att jämföra med 46 procent bland dem som dricker ofta. Uppfattningen om hur höginkomsttagare skulle reagera på en skattesänkning skiljer sig ännu mer (48 jämfört med 20 procent), medan skillnaden mellan dem som dricker aldrig och ofta är mindre när det gäller uppfattningen om missbrukares drickande (73 jämfört med 68 procent).

Vad förklarar uppfattningarna om alkoholskatten?

Vad är det då som gör att människor gör olika bedömningar av alkoholskattens konsekvenser, och – framför allt – hur mycket bidrar dessa effektbedömningar till att förklara om människor anser att en skattesänkning är önskvärd?

För att svara på dessa frågor har vi konstruerat en serie av regressionsmodeller. Dessa modeller presenteras i sin helhet i tabellbilagan (Karlsson, 2024), inklusive analyser av vad som förklarar uppfattningarna om skattesänkningarnas konsekvenser. Dessa resultat visar bland annat att män, unga, låginkomsttagare och de som dricker alkohol ofta tror att deras drickande skulle öka något om skatten sänktes. Personer som dricker alkohol ofta är dock mer skeptiska till att andra skulle dricka mer efter en skattesänkning, men desto mer optimistiska när det gäller skattesänkningarnas positiva effekter för hemortens livskvalitet och näringsliv.

Resultaten om hur uppfattningar om skatternas effekter bidrar till att forma alkoholopinionen presenteras i tabell 2. I modell M1 är den beroende variabeln en fråga som fångar människors ”alkoholideologi”. Frågan löd *I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilket är din åsikt om detta*” och svar gavs på en sjugradig skala mellan en restriktiv inställning: *Det måste finnas tydliga samhällseliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion*” och en liberal: *Det behövs inga samhällseliga restriktioner eftersom enskilda själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion*. Åsikterna är spridda längs hela skalan, men de flesta lutar åt det restriktiva hållet och anser att samhället har ett större ansvar än individen. Frågan har tidigare identifierats som en god indikator på människors ideologiska inställning till alkoholpolitiken som har visst samband men i huvudsak är helt fristående från vänster–högerskalan (Karlsson m.fl., 2016).

I de därpå följande modellerna i tabell 2 (M2a och M2b) är förslaget att sänka alkoholskatten beroende variabel. I modellerna tar vi hänsyn till ett brett spektrum av kontrollvariabler som tidigare har visat sig vara betydelsefulla för att förklara alkoholpolitiska åsikter. I modell M1 och M2b ingår därtill människors åsikter om skattesänkningens konsekvenser² som oberoende variabler. Genom att jämföra effekter och förklaringskraft i modellerna kan vi därmed dra slutsatser om i vilken grad effektbedömningarna spelar roll för åsikter om alkoholideologi och för om skatter faktiskt bör sänkas.

Tabell 2 Förklaringar till åsikter om alkoholideologi och alkoholskatt, 2023 (OLS regression, b-värden)

Beroende variabler:	Åsikt om förslaget: "Sänk skatten på alkohol"		
	Alkohol-ideologi	M2a	M2b
Modell:	M1	M2a	M2b
Ålder: -30	e.s.	9***	9***
Ålder: 65+	e.s.	e.s.	e.s.
Kön: Kvinna	e.s.	e.s.	e.s.
Inkomst: Låg	e.s.	e.s.	e.s.
Inkomst: Hög	e.s.	-4*	-3
Utbildning: Hög	-6**	-6**	-6***
Ursprung: Uppväxt i utlandet	12**	6	6
Bostad: Landsbygd	e.s.	e.s.	e.s.
Bostad: Storstad	e.s.	e.s.	e.s.
Religiositet: Bönfrekvens	e.s.	e.s.	e.s.
Alkoholkonsumtion (frekvens)	7*	8**	6*
Alkoholkonsumtionens effekter: för dig personligen	2	11**	10**
Alkoholkonsumtionens effekter: på samhället	17***	15***	10*
<u>Ideologi</u>			
Vänster (-)–höger (+)	20***	14***	13***
Individens ansvar för alkoholkonsumtion res (-) lib (+)	–	26***	20***
<u>Effekt av stor skattesänkning:</u>			
– Egen konsumtion ökar	12**	–	8*
– Andras konsumtion ökar	-46***	–	-20***
– Positivt för hemorten	23***	–	11**
Konstant	46***	10**	22***
Just R ²	.31	.29	.31
Antal personer	994	999	989

Kommentar: Beroende variabel i M1 är frågan *I den politiska debatten diskuteras vem som har huvudansvaret för alkoholkonsumtionen – den enskilde eller samhället och myndigheterna. Vilket är din åsikt om detta?* där svaren gavs på en sjugradig skala mellan *Det måste finnas tydliga samhällseliga restriktioner när det gäller människors alkoholkonsumtion* och *Det behövs inga samhällseliga restriktioner eftersom enskilda själva måste ta ansvar för sin alkoholkonsumtion*. För M1a och M2b är den beroende variabeln förslaget om att *Sänka skatten på alkohol*, mätt på en femgradig skala från 0 (*Mycket dåligt förslag*) till 100 (*Mycket bra förslag*). Alla oberoende variabler är kodade från 0 till 1 för att indikera effekterna baserat på skillnaden mellan minimalt och maximalt värde. Variablerna ålder (kontrollgrupp 31–64 år), kön (kontrollgrupp man), inkomst låg/hög (kontrollgrupp medelhög hushållsinkomst 300–800 tkr), utbildning (kontrollgrupp ej examen från högskola), ursprung (kontrollgrupp uppvuxen i Sverige), och bostad (landsbygd/storstad med kontrollgrupp större tätort/stad) behandlas som dummyvariabler. Kontinuerliga variabler inkluderar religiositet (bönfrekvens per år), ideologi (vänster-höger på en femgradig skala, 0–1), alkoholideologi (restriktiv-liberal på en sjugradig skala, 0–1), och egen alkoholkonsumtion (ggr/år). Endast signifikanta effekter redovisas (e.s. = ej signifikant). P-värden: ***<0,001, **<0,01, och *<0,05.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2023.

Resultaten i modell M1 bekräfta vad vi sett sedan tidigare (till exempel Karlsson m.fl., 2020), att människor som står till höger i politiken och som ser alkoholens samhällskonsekvenser som mer positiva generellt är mer alkoholpolitiskt liberala. Mer liberala är även de som dricker mer alkohol. Men nu kan vi också se att åsikter om skattesänkningars effekter har ett mycket starkt samband med alkoholideologisk position: de som tror att andras alkoholkonsumtion minskar när skatten sänks är alkoholideologiskt mycket mer restriktiva, medan de som tror att skattesänkningar påverkar orten positivt är mycket mer liberala. Vi ser också att de som tror att de själva skulle dricka mer efter en skattesänkning är mer alkoholliberala. Vad som är orsak och verkan här är inte lätt att reda ut – men det är rimligt att människors tilltro till offentlig styrning generellt hänger ihop med om denna styrning har förutsättning att fungera och skapar önskade konsekvenser.

När det gäller opinionen i frågan om skatten faktiskt bör sänkas hittar vi också effekter som vi sett i tidigare studier: lågutbildade, unga och utlandsfödda är positiva till skattesänkning, liksom de som ofta dricker alkohol. Vi ser även att människors bedömning av alkoholkonsumtionens effekter för dem själva och samhället spelar roll, och ideologi är viktigt: de som står till höger politiskt och de som har en liberal snarare än restriktiv syn på alkoholpolitiken är mer positiva till skattesänkningar.

När vi fokuserar på studiens huvudfråga framträder tydliga resultat: det finns en stark effekt som visar att människor är mer skeptiska till en skattesänkning om de tror att andras alkoholkonsumtion skulle öka till följd av en sådan reform. Det innebär att de inte vill genomföra en politik som de tror skulle höja konsumtionen hos andra. Intressant nog finns det en omvänd effekt av bedömningen av konsekvenserna för respondenterna själva – människor som tror att de själva skulle dricka mer om skatten sänktes är mer positiva till en sådan sänkning. Uppfattningen att näringslivet och livskvaliteten på hemorten skulle förbättras av en skattesänkning är förknippat med åsikten att skattesänkningar är mer önskvärda.

Dessa effekter, särskilt den av bedömningen av hur skatten skulle påverka andras konsumtion, är statistiskt sett relativt starka. Generellt är dock ökningen av det justerade R^2 -värdet mellan modellerna M2a och M2b ganska liten, vilket indikerar att de nya frågorna inte bidrar så mycket ytterligare förklaringskraft. Det beror sannolikt på att bedömningar av alkoholskattens effekter relaterar så nära till andra oberoende variabler som ingick i M2a, inte minst alkoholideologisk position och bedömningen av alkoholkonsumtionens samhällseffekter, vars effekter är märkbart försvagade i M2b. En tolkning är att människor ser alkoholskatten som en så tung del av den restriktiva svenska alkoholpolitiska modellen att uppfattningarna om skattens samhällseffekter inte endast bidrar till att förklara åsikter om specifika skattesänkningar, utan i minst lika hög grad den allmänna inställningen till om alkoholpolitik bör vara restriktiv eller liberal.

Alkoholskattens priselasticitet – psykologi och legitimitet

Det finns mycket psykologi bakom människors antaganden om hur sänkningar av alkoholskatten skulle påverka deras drickande. Det tydligaste beviset för detta är att de flesta är övertygade om att andra människor skulle dricka mer om skatten sänktes, men inte de själva. Det är dessutom oftast människor som bor på andra platser som förväntas börja dricka mer. Att nästan alla – oberoende av inkomstnivå – tror att de själva skulle vara opåverkade av skatteändringar är naturligtvis en orealistisk uppfattning. Och den lilla grupp som tror att de själva skulle dricka mer om alkoholen blev billigare är också mer positiva än andra till en skattesänkning. Resultaten speglar den komplexa naturen av mänsklig självuppfattning och social perception. Det finns många former av bias som psykologiskt påverkar människor att tolka sina egna och andras beteenden på olika sätt, till exempel att vi tenderar att tro att alkoholkonsumtionens negativa effekter drabbar andra mer än oss själva (Paglia & Room, 1999; Holmberg m.fl., 2015). Men våra resultat avviker från vedertagna antaganden om att människor tenderar att attribuera andras beteende till deras personlighet, medan de ser sina egna handlingar som mer rationella val, påverkade av yttre omständigheter (jfr. *actor-observer bias*, Jones & Nisbett, 1971). Istället ser vi att människor förväntar sig rationella förändringar på grund av externa faktorer, i detta fall en skattesänkning, på *andras* beteende och inte sitt eget.

Hur alkoholskattens priselasticitet faktiskt fungerar i praktiken studeras av dessa skäl inte bäst genom enkätundersökningar om människors förväntningar. Dessutom behövs de inte, då det finns gott om studier som med hög precision kan fastställa hur justeringar av prisnivåer relaterar till faktiska konsumtionsförändringar.

Men hur människor uppfattar skatteverktygets effekter är ändå viktigt att utforska. Att kräva att människor betalar skatt för att konsumera drycker som för de flesta är förknippade med positiva upplevelser är en inskränkning av friheten, som i ett demokratiskt samhälle endast kan motiveras om skatten som styrmedel uppfattas som önskvärd och legitim av en stor del av befolkningen.

I denna studie har vi funnit tydliga bevis för att de flesta människor (korrekt) tror att alkoholskatten bidrar till att minska drickandet i samhället. Vi har också kunnat visa att personer som anser att skatten minskar alkoholkonsumtionen är avsevärt mer negativt inställda till att sänka skatten. Att så påfallande många hellre vill höja än sänka alkoholskatten, även i grupper som generellt är positiva till andra former av skattesänkningar, måste därför tolkas som att svenska folket har en särskilt stor tilltro till alkoholskatten som ett politiskt styrmedel. Denna tilltro är så stark att de skattehöjningar som genomförts under senare år inte tycks ha rubbat opinionen, där en majoritet föredrar ytterligare höjningar – snarare än korrigeringar av sänkningar av skatten.

Ett fungerande välfärdssamhälle förutsätter att medborgarna betalar skatt, vilket för många innebär betungande uppoffringar för att finansiera tjänster som främst gynnar andra. Att skapa ett folkligt stöd för nödvändiga skatter är därför

en utmaning i alla demokratiska samhällen. Synen på alkoholskatten i den svenska opinionen är ett exempel på hur det faktiskt är möjligt att skapa bred acceptans för sådana solidariska lösningar.

Noter

- ¹ Kapitlet är en rapport från projektet ”De alkoholpolitiska styrmedlen och den allmänna opinionen” som finansieras av Systembolagets alkoholforskningsråd (SRA). En e-publicerad tabellbilaga innehåller mer utförlig information om de frågor kring alkoholpolitik som ställdes 2023, inklusive tidsserier för frågor som inte redovisas i kapitlet (Karlsson, 2024).
- ² I syfte att reducera de tio delfrågorna till ett hanterbart antal indikatorer genomfördes en principalkomponentanalys som identifierade tre dimensioner i materialet. Alla dessa dimensioner hade egenvärden över 1 och förklarade 70 procent av variansen i datan. Resultaten kan tolkas så att delfrågorna klustrar sig i tre grupper. Uppfattningar om att andras (genomsnittssvensken, ungdomar, missbrukare, låg- och höginkomsttagare) konsumtion skulle påverkas mer eller mindre av en skattesänkning har ett starkt internt samband med varandra, liksom uppfattningar om positiva effekter för hemorten (ökad livskvalitet respektive gynnande av näringslivet). Åsikter om hur det egna drickandet skulle påverkas har däremot svagare samband med dessa frågor och hamnar i sin egen kategori. Baserat på denna analys har tre indikatorer skapats för användning som oberoende variabler i modellerna. *Egen konsumtion ökar* behandlas som en enskild indikator, medan *Andras konsumtion ökar* och *Positivt för hemorten* operationaliseras genom medelvärdesindex baserade på relaterade frågor (med Cronbachs alfa på 0,9 respektive 0,7).

Referenser

- Babor, T. F., Casswell, S., Graham, K., Huckle, T., Livingston, M., Österberg, E., Rehm, J., Room, R., Rossow, I., & Sornpaisarn, B. (2022). Controlling affordability: pricing and taxation strategies. *Alcohol: No Ordinary Commodity: Research and public policy* (s. 103–128). Oxford University Press.
- Guindon, G. E., Zhao, K., Fatima, T., Garasia, S., Quinn, N., Baskerville, N. B., & Paraje, G. (2022). Prices, taxes and alcohol use: a systematic umbrella review. *Addiction*, 117(12), 3004–3023.
- Holmberg, S., Weibull, L., & Karlsson, D. (2015). Alkoholen som samhällsproblem. I A. Bergström & J. Ohlsson (Red.), *Fragment*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, L. (2008). *Staten, supen och systemet. Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855–2005*. Brutus Östlings bokförlag.

- Jones, E., & Nisbett, R. (1971). *The actor and the observer: Divergent perceptions of the causes of behavior*. General Learning Press.
- Karlsson, D. (2024). *Alkoholskatten som styrmedel – tabellbilaga*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Karlsson, D., Holmberg, S., & Weibull, L. (2020). Solidarity or Self-Interest? Public Opinion in Relation to Alcohol Policies in Sweden. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 37(2), 105–121.
- Karlsson, D., Holmberg, S., & Weibull, L. (2022). Effektivitetsbedömningar påverkar alkoholopinionen. I U. Andersson, H. Oscarsson, B. Rönnerstrand & N. Theorin (Red.), *Du sköra nya värld*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Karlsson, D., Holmberg, S., & Weibull, L. (2023). Svenska folket tycker om Systembolaget. I U. Andersson, P. Öhberg, A. Carlander, J. Martinsson, & N. Theorin (Red.), *Ovisshetens tid*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Karlsson, D., Weibull, L., & Holmberg, S. (2016). Alkoholideologi och alkoholopinion. I J. Ohlsson, H. Oscarsson, & M. Solevid (Red.), *Ekvilibrium*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Leimar, P., Ramstedt, M., & Weibull, L. (2013). Public opinion and alcohol policy in Sweden, 1990–2012. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 30(6), 473–490.
- Müller, V., Jarl, J., & Gerdham, U-G. (2023) A measure of alcohol affordability for Sweden: Capturing trends among different demographic groups. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 40(3), 250–269.
- Paglia, A., & Room, R. (1999). Expectancies About the Effects of Alcohol on the Self and on Others as Determinants of Alcohol Policy. *Journal of Applied Social Psychology*, 29(12), 2632–2651.
- Soroka, S. N. & Wlezien, C. (2010). *Degrees of democracy: Politics, public opinion, and policy*. Cambridge University Press.
- Storvoll, E. E., Moan, I. S., & Rise, J. (2015). Predicting attitudes toward a restrictive alcohol policy: Using a model of distal and proximal predictors. *Psychology of Addictive Behaviors*, 29(2), 492–499.
- Trolldal, B., Landberg, J., & Ramstedt, M. (2021) Changes in the Price of Alcohol and Effect on Youth Drinking and in Different Socio-Economic Groups, *Alcohol and Alcoholism*, 56(4), 475–481.
- Weibull, L., Holmberg, S., & Karlsson, D. (2017). *Studier i svensk alkoholopinion*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Westerlund, Ö., & Lindahl, J. (2005). *En bok sprit. Om Sveriges brännerier och spritkultur*. Grenadine.
- Örnberg, J. C. (2009). *The Europeanization of Swedish alcohol policy*. Stockholms universitet.

